

İŞİTME ENGELLİ ÖĞRENCİLERİN EĞİTİMİNDE YAŞANAN SORUNLAR VE ÇÖZÜM ÖNERİLERİ: ERZURUM İLİ ÖRNEĞİ

Bünyamin SARIKAYA (*)

Muhsine BÖREKÇİ (**)

Öz

Engelli bireylerin yaşamlarını kolaylaştıran en önemli süreçlerden biri de eğitimidir. Ancak engellilerin nitelikli bir eğitim almasında görev üstlenen öğretmen ve diğer personelin de özel bir eğitim almış olması, en azından engelli yaşamına uyum sağlamayı öğrenmiş olması önemlidir. İşitme engelli bireylere eğitim veren öğretmenler farklı yaklaşım, yöntem ve en önemlisi de farklı bir motivasyonla eğitim niteliklerini gerçekleştirmek durumundadır. İşitme engelliler okulunda görev yapan öğretmenlerin gözlemlerinin dikkatlere sunulduğu bu çalışmada işitme engelli öğrencilerin eğitiminde yaşanan sorunların tespit edilmesi amaçlanmıştır. Tarama modelinin kullanıldığı bu betimsel araştırmanın çalışma grubu Erzurum Dede Korkut İşitme Engelli Okulunda görev yapan 10 öğretmen oluşturmuştur. Çalışmanın verileri yarı yapılandırılmış 'görüşme formu'yla toplanmış; içerik analizi ile çözümlenerek bulgular elde edilmiştir. Bulguların yorumlanmasıyla sonuca ulaşılmış ve tespit edilen sorunların çözümüne yönelik öneriler geliştirilmiştir.

Anahtar Kelimeler: İşitme Engeli, Eğitim, Sorun, Çözüm Önerileri, Öğrenci

The Problems Encountered in Educating Deaf Students and Solution Offers: The Sample of Erzurum

Abstract

One of the most important process facilitating the handicapped's life is education, too. But it is important that the teachers and the other staff also must have taken a qualified education and at least learned to live in harmony with disabled people. This study aims to determine the problems encountered in educating deaf students and to offer solutions related to the resolution of these problems, taking into account the teachers' opinions who work in the school for the deaf. The study group of the descriptive study, which scanning method was used, consisted of 10 teachers from Erzurum Dede Korkut school for the hearing impaired. In the study, teachers were asked for the problems in educating deaf students and for their solution offers. In relation to this, seven questions were asked to the teachers who participated in the study. Data is obtained through a qualitative semi-structured interview form. Data is analyzed through content analysis. The conclusion was made through interpreting the findings and some suggestions were developed to solve the problems found.

Keywords: Hearing Handicap, Education, Problem, Solution Offers, Student.

*) Atatürk Üniversitesi Türkçe Öğretmenliği, Türkçe Eğitimi Ana Bilim Dalı Doktora Öğrencisi (e-posta: bunyaminsarikaya94@gmail.com).

**) Prof. Dr., Atatürk Üniversitesi Türkçe Öğretmenliği, Türkçe Eğitimi Ana Bilim Dalı (e-posta: mborekci@atauni.edu.tr).

Giriş

Eğitim doğumla başlayan bir süreçtir ve duyarlar aracılığıyla yaşantı ortamlarında gerçekleştirilir. Ancak fiziksel engeli olan bireyler, diğer insanlara göre daha sınırlı ve farklı biçimde öğrenirler. Bu nedenle onların eğitimi daha “özel” yaklaşım, yöntem ve materyaller gerektirir. Çünkü bilginin sağlıklı bir şekilde işlenmesi birden fazla duyu organının uyum içinde çalışmasına bağlıdır. Bunlardan biri de sağlıklı bir işitme sistemidir. “Eğer işitmelerinde herhangi bir sorun yoksa işitme duyuları yoluyla sürekli olarak çevrelerinde diğer kişilerin konuşmalarını duymakta ve bu sesler ile o anda oluşan olaylar ve durumlar arasında bağlantı kurmaktadır.” (Avcıoğlu, 2015, s.170)

İşitme yetersizliğine sahip bireyleri tanımlamak için birçok kavram kullanılmaktadır. Kimi zaman bu bireyler için sağır, kimi zaman işitme bozukluğu, kimi zaman da işitme yetersizliği kavramlarına vurgu yapılmaktadır. “Ancak işitme kaybı olan bütün bireyleri tanımlamak için en yaygın olarak **işitme yetersizliği** kavramı kullanılmaktadır.” (Friend, 2006) Bununla birlikte ‘işitme engeli’ kavramının bireyin işitme duyarlılığının gelişim, sosyal uyum, özellikle de iletişim kurmadaki görevlerini yeterince yerine getirememesi sonucunda ortaya çıktığı bir başka deyişle; işitme engelinin, çok hafif dereceden, çok ileri dereceye kadar farklılık gösterebilen işitme yetersizliği şeklinde tanımlandığı belirtilmiştir (Atay, 1999; Hallahan, Kauffman, 2000). ‘İşitme kaybı’ terimi Quinsland (1993; akt. Açak, 2011, s.28) tarafından konuşma ve çevresel seslerle ilgili akustik bilgileri algılamadaki yetersizlik olarak ifade edilmiştir. Bu yetersiz olma durumu derecesine ve oluş zamanına göre bireylerde gelişim özelliklerini farklı şekillerde etkiler.

İşitme Kaybının Sınıflandırılması/Derecelendirilmesi

İşitme kaybının benzer biçimde tanımlandığı ve sınıflandırıldığı görülmektedir. Aşağıdaki tabloda işitme kaybına uğramış bireylerin hangi seviyelerde ne tür iletişim sorunları yaşadıkları gösterilmiştir.

Tablo 1. İşitme Kaybı ve İletişime Etkisi

İşitme Şiddeti	İşitme Kaybı Derecesi	İletişim Üzerindeki Etkisi
0-15 dB	Normal	Normal işitme olup iletişim üzerinde olumsuz bir etkisi yoktur.
16-25 dB	Hafif	Sessiz ortamlarda, birey konuşmayı duyar, fakat gürültülü ortamlarda yavaş sesle yapılan konuşmayı anlamakta güçlük çeker. Çocuklarda konuşma gelişimi gecikebilir.
26-40 dB	Hafif -Orta	Sonradan olan kayıplarda yetişkin, sessiz ortamlarda sohbet türü yapılan konuşmaların konusu biliniyor ve kullanılan sözcük dağarcığı sınırlı ise, iletişim kurmakta güçlük çekmeyebilir. Ortam sessiz olsa dahi, hafif sesle yapılan konuşmayı ya da uzakta konuşulanları işitmekte güçlük çeker, sınıf içinde yapılan grup tartışmalarını izlemekte zorlanabilir. Çocuklarda dil gelişimi ve konuşma gecikir. İşitme cihazları yardımı ile konuşma seslerini işitir.
41-55 dB	Orta	Sonradan olan kayıplarda yetişkin, sohbet türü konuşmayı ancak yakın mesafede ise izleyebilir. Sınıf içi tartışmaları gibi grup etkinlikleri iletişim güçlükleri yaratabilir. Çocuklarda dil edinimi ve konuşma engellenir. İşitme cihazları ile konuşma seslerini işitir.
56-70 dB	Orta - İleri	Sonradan olan kayıplarda birey, yalnızca yüksek sesle ve tane tane söylenen konuşmaları işitebilir ve grup ortamlarında çok zorlanır. Çoğu zaman bireyin kendi konuşması anlaşılır olabilir. Anlaşılabilirlik, normal konuşmadan farklıdır. Çocukluktaki kayıplarda ise, dil gelişimi önemli derecede gecikmiştir. İşitme cihazları ile konuşma seslerini işitir.
71-95 dB	İleri	Sonradan olan kayıplarda birey, sohbet türü konuşmayı çok yüksek sesle yapılmadıkça işitemez ve işitse dahi pek çok sözcüğü tanıyamaz. Çevre seslerinden bazılarını işitse dahi, hepsini tanıyamaz. Çocuklarda ise, ancak işitme cihazları yardımı ve özel eğitim desteği ile dili gelişebilir. Konuşması işitme kaybı arttıkça anlaşılır olmaktan uzaklaşmaktadır.
96 dB ve üstü	Çok İleri	Birey çok yüksek sesleri işitebilir; fakat konuşma seslerini cihaz olmadan işitemez. Sözlü iletişim dudak okuma yardımı ile yürütür. Çocuğun konuşma dili ancak işitme cihazları kullanımı ve özel eğitim yardımı ile gelişebilir. Ancak dili gelişmiş olsa dahi, anlaşılması güçtür ve çeşitli faktörlere bağlıdır.

Çalışmanın Amacı ve Önemi

Hayatın her alanında olduğu gibi eğitim alanında da ilerlemeler yaşanmakta insanların yaşama ve dünyaya bakışı değişmektedir. Bu değişimin olumlu ya da olumsuz yönde gerçekleşmesinin eğitimin niteliği ile orantılı olduğu bilinmektedir. Çağdaş ilerlemenin eğitimle birlikte geliştiği düşünülürse eğitim alanında yaşanan sorunların da en aza indirgenmesi gerekmektedir.

Genelde engelli, özelde işitme engelli bireylerin de topluma kazandırılması, toplumda belli bir yere gelebilmeleri için her alanda olduğu gibi eğitim alanında da yaşadıkları sıkıntıların tespit edilip giderilmesi gerekmektedir. Bu bağlamda bu çalışmanın işitme engellilerin eğitiminde yaşanan sorunları tespit etmesi ve bu sorunların giderilmesine yönelik çözüm önerileri geliştirmesi, eğitimi yönetenlerin farkındalığını artırması bakımından önemli olduğu değerlendirilebilir. İfade edilen sorunların ve önerilen çözümlerin bu kurumda çalışan öğretmenler tarafından yapılmış olması da önemli görülmektedir.

Yöntem

Çalışmada tarama modeli kullanılmıştır. Karasar (2014, s.77)' a göre; "Tarama modelleri, geçmişte ya da halen var olan bir durumu var olduğu şekliyle betimlemeyi amaçlayan araştırma yaklaşımlarıdır. Araştırmaya konu olan olay, birey ya da nesne, kendi koşulları içinde ve olduğu gibi tanımlamaya çalışır. Onları, herhangi bir şekilde değiştirme, etkileme çabası gösterilmez. Bilmek istenen şey vardır ve oradadır."

Çalışmanın verileri gözlem, görüşme ve doküman analizi gibi nitel veri toplama yöntemleri kullanılarak toplanmış; algıların ve olayların doğal ortamda gerçekçi ve bütüncül bir biçimde ortaya konmasına yönelik nitel bir süreç izlenmiştir (Yıldırım ve Şimşek, 2011, s.39). Elde edilen veriler içerik analizi kullanılarak analiz çözümlenmiş; bulgular yorumlanarak sonuca ulaşılmıştır.

Çalışma grubu

Erzurum il merkezi sınırları içerisinde bulunan Dede Korkut İşitme Engelliler Ortaokulunda görevli 10 öğretmen bu çalışmanın katılımcı grubunu oluşturmaktadır. Çalışmada amaçlı örneklem kullanılmıştır. Katılımcıların demografik bilgileri tablo 2'de sunulmuştur.

Tablo 2. Araştırmaya Katılan Öğretmenlerin Demografik Bilgileri

Cinsiyet	Kıdem/Yaş	Mezun Olduğu Lisans Programı	İşaret Dilini Bilme Durumu
Kadın	- /23	İşitme Engelliler Sınıf Öğretmenliği	Orta Seviye
Kadın	5/35	Felsefe Bölümü	Orta Seviye
Erkek	18/42	PDR	Çok Zayıf
Erkek	1,3/53	Matematik Öğretmenliği	Orta Seviye
Erkek	22/46	Türk Dili ve Edebiyatı Öğretmenliği	İyi Seviye
Erkek	-/42	Beden Eğitimi ve Spor Öğretmenliği	İyi Seviye
Kadın	3,2/36	Türkçe Öğretmenliği	Çok Zayıf
Kadın	-/35	İşitme Engelliler Öğretmenliği	Orta Seviye
Erkek	-/24	İşitme Engelliler Öğretmenliği	Orta Seviye
Erkek	-/40	Resim Öğretmenliği	İyi Seviye

Veri toplama aracı ve veri analizi

Çalışmanın verileri, araştırmacılar tarafından geliştirilen ve işitme engelli öğrencilerin eğitimlerinde yaşanan sorunlar ile çözüm önerilerini tespit etmeye yönelik olarak hazırlanan ‘Yarı Yapılandırılmış Görüşme Formu’ kullanılarak toplanmıştır. Yedi açık uçlu sorudan oluşan ‘Yarı Yapılandırılmış Görüşme Formu’ ilgili alan yazın taranarak oluşturulmuştur.

Katılımcıların görüşleri görüşme formunda yer alan soruların sıralamasına göre tespit edilerek bulgular kısmında aktarılmıştır.

Veriler nitel çözümleme tekniklerinden içerik analizine göre analiz edilmiştir.

Bulgular

1. Öğrencilerin Konuşma ve Dil Gelişimleri İle İlgili Bulgular

İşitme engelli öğrencilerin konuşma ve dil gelişimleri ile ilgili pek çok sorun yaşadıkları belirtilmiştir. Katılımcıların çoğu bu noktada yaşanan benzer sıkıntıları dile getirmişlerdir. Bununla ilgili veriler Tablo 3’te yer almaktadır.

Tablo 3. Öğrencilerin Konuşma ve Dil Gelişimleri İle İlgili Yaşanan Sorunlar ve Çözümler

Sorun	Çözüm
Sözel olarak dil gelişimlerinin yetersiz olması	Dudak okuma veya taklit etme
Diğer insanların işaret dilini bilmemesi	Yazılı dili kullanma
Kelime dağarcıklarının kısıtlı olması	Dil becerilerinin gelişmesine yönelik faaliyetler/etkinlikler
Cihaz eksikliği ya da kullanılmaması	Cihaz kullanmanın önemi anlatılmalı
Eğitim ortamındaki materyal eksikliği	Eğitim ortamının donanımının tam sağlanması
Anlaşılmadıklarını düşünceleri	Yazılı dili kullanma, işaret dili

Katılımcılardan bazılarının konuyla ilgili görüşleri aşağıda verilmiştir:

Öğrencilerin sözel olarak dil gelişimi sağlanamamaktadır. Sadece dudak okumayı bilen öğrenciler taklit yoluyla benzer sesler çıkarabilmektedir (Katılımcı (K)1).

İşitme engelli öğrenciler kendi aralarında çok iyi iletişim kuruyorlar fakat diğer insanlarla iletişim konusunda sıkıntı yaşıyorlar. Normal insanın işaret dilini bilmediği için bu çocukları anlamakta zorlanıyorlar ve doğal olarak da işitme engelli çocuklar anlaşılmadıkları için üzülüyorlar. İletişim kurmada yazıyı da kullanıyorlar (K2).

Öğrencilerimizin konuşma ve dil gelişimleri alt seviyelerde olup kelime dağarcıkları son derece kısıtlıdır. Kendi dertlerini, isteklerini veya kısıtlı ölçüde duygularını dile getirebilecek ölçüde; sınırlı ve eksik dil becerilerine sahipler. İletişimleri sadece işaret dili ile gerçekleşmektedir (K7).

İşitme engelli öğrencilerin konuşma ve dil gelişimleri ile ilgili sorunların çok çeşitli olduğu görülmektedir. Katılımcıların bir kısmı öğrencilerin konuşma ve dil gelişimleri noktasında yaşadıkları sorunları işitme cihazı eksikliğine bağlamışlardır. Okulun kendi materyal eksiklikleri, fiziki şartları, ailelerin ilgisizliği ve farklı farklı sorunlar yine katılımcıların dikkat çektiği diğer unsurlar olarak göze çarpmaktadır. Bu sorunlar genel hatlarıyla onların yaşamlarını olumsuz etkilemekte ve toplumdan uzaklaşmalarına sebep olmaktadır. Çevresel faktörlerin, aileden ve okuldan kaynaklanan sorunların çocuğun dil gelişimini ciddi anlamda etkilediği fark edilmiştir.

2. Öğrencilerin Sosyal ve Duygusal Gelişimleri İle İlgili Bulgular

İşitme engelli öğrencilerin sosyal ve duygusal gelişimlerinde kendi özür gruplarıyla yakın ilişkide buldukları ve diğer insanların onlardan uzak durdukları vurgulanmıştır. Bu bağlamda toplumdan soyutlandıkları ifade edilmiştir. Bununla ilgili veriler Tablo 4'te yer almaktadır.

Tablo 4. Öğrencilerin Konuşma ve Dil Gelişimleri İle İlgili Yaşanılan Sorunlar ve Çözümler

Sorun	Çözüm
İçe kapanma	Toplum içine karıştırma/Konuşurma
Kendini ifade edememe düşüncesi	Özgüven düşüncesi aşılmalı
Diğer insanların onlara farklı yaklaşması	Doğru iletişim kurma/Yapıcı şekilde yaklaşma
Sosyal etkinliklere katılmada isteksiz olmaları	Önce yakın çevrelerinden sonra diğer bireylerden yardım alma
Diğer insanların farkındalığının yetersiz olması	Toplumun engelli bireyler konusunda bilinçlendirilmesi

Katılımcılardan bazılarının konuyla ilgili görüşleri aşağıda verilmiştir:

İşitme engelli öğrenciler, diğer insanlar işaret dili bilmedikleri için genelde işitme engellilerle arkadaşlık yapıyorlar. Toplum, işitme engellilerle anlamadığı için işitme engellilerden uzak duruyor. Kısaca, işitme engelliler kendilerini toplumdaki soyutluyorlar (K5).

Biz insanlar kimlerle iyi iletişim kurabiliyorsak onlarla birlikte oluruz. Bu çocuklarda toplumda kendi gibi olanlarla bir arada olmaktan mutlu oluyorlar ve diğer insanlardan soyutlanmış oluyorlar (K2).

Kendileri gibi işitme engelli insanlarla iletişim konusunda hemen hemen hiçbir sorun yaşamıyorlar. Ancak toplum içine girdiklerinde insanların onlara bakışı farklı olduğundan duygusal gelişimleri konusunda bayağı sıkıntı yaşıyorlar. Çünkü doğru iletişim kuramıyorlar ya da toplum tarafından kabul görmüyorlar. Dışlanmış hissediyorlar (K3).

Öğretmenler tarafından öğrencilerin topluma, toplumun da öğrencilere karşı farklı bir ruh haline büründükleri vurgulanmıştır. Bu durum da bazı sorunların kaynağı olarak değerlendirilmiştir.

Öğretmenlerin görüşlerinden de anlaşılacağı gibi işitme engelli öğrencilerin sosyal çevreye uyum sağlama konusunda önemli problemler yaşadıkları ve bunun da onların duygusal gelişimleri üzerinde etkili olduğu görülmüştür. Öğrencilerin kendilerine ait bir dünya kurdukları ve bu dünyanın da normal insanlarınkinden farklı olduğu değerlendirilmiştir. Kendilerini toplumdaki soyutlamaları da başka bir sorun olarak görülmektedir.

3. Öğrencilerin Akademik Başarı Düzeyleri:

İşitme engelli öğrencilerin eğitim gördüğü okullarda uygulanan müfredat normal okullarda uygulanan müfredat ile aynıdır. Ancak bu okullardaki müfredatın BEP ve BÖP programları ile desteklenmesi gerektiği bilinmektedir. Bununla ilgili veriler Tablo 5'te yer almaktadır.

Tablo 5. Öğrencilerin Akademik Başarı Düzeyleri İle İlgili Yaşanılan Sorunlar ve Çözümler

Sorun	Çözüm
Ders programlarının öğrenci seviyesine uygun olmaması	Öğrenci seviyesine uygun hale getirilmeli/ çevreye uyumlu olmalı
Uygulanan müfredatın öğrenci seviyesine uygun olmaması	Konular basite indirgenmeli/ teknoloji den yararlanılmalı
Kitapların öğrenci seviyesine uygun olmaması	İşitme engelliler için özel kitaplar hazırlanmalı/görsel ağırlıklı olmalı
TEOG sınavında yaşanan sorunlar	Özel eğitim öğrencilerine yönelik ayrı bir sınav olmalı
BEP’te yaşanan sorunlar	BEP öğretmen ve öğrencilere uygun hazırlanmalı

Katılımcılardan bazılarının konuyla ilgili görüşleri aşağıda verilmiştir:

Ders programları ve müfredatlar okulumuzun akademik seviyesine uygun değil (K6).

İşitme engellilere özel müfredat olmaması başarılarını etkilemektedir. Kitaplar da onlara uygun değil (K8).

Müfredat açısından; müfredata uygun şekilde, uygun hızda gitmek çok zor bu gibi okullarda. Bizler müfredattaki kazanımları çocuğun hazır bulunuşluk düzeyine göre ayarlayıp BEP oluşturuyoruz. Uygun bir BEP’te bile öğrenci geri kalabiliyor (K1).

Öğrencilerimiz, maalesef akademik olarak son derece alt düzeydeler. Ortaokul kısmı 6, 7 ve 8. sınıf seviyelerimiz ilkökul 1. veya 2. sınıf seviyesinde. Haliyle TEOG sınavlarında da başarı yakanamamaktadır (K7).

Öğretmenlerin dile getirdikleri diğer bir nokta ise bu öğrencilerin diğer öğrencilerle aynı sınavlara tabi tutulmalarıdır. Bu bağlamda TEOG sınavlarında başarılarının çok düşük olduğu vurgulanmıştır.

Katılımcıların ifadelerine göre işitme engelli öğrenciler ders müfredatları ve merkezi sınavlarla ilgili çok önemli sorunlar yaşamaktadır. Ders programlarının öğrenci seviyesinin çok üstünde olduğu ve öğrencilerin TEOG sınav başarı düzeylerinin düşük olduğu ifade edildi. Ayrıca BEP ile ilgili yaşanan sorunlar da ifade edilmiştir.

4. Öğrencilerin Eğitimine Ailelerin Desteği ve Okul - Aile İşbirliği:

Toplumun temel taşı olan ailenin çocukların eğitiminde önemi şüphesiz çok büyüktür. Söz konusu engelli bir çocuk ise bu önem daha da artmaktadır. Ancak ilgili kurumda çalışan öğretmenlerin görüşleri incelendiğinde ailelerin çocukların eğitiminde çok kayıt-

sız ve ilgisiz kaldıkları görülmektedir. Öğrencilerin eğitiminde ailelerin desteği ile ilgili yaşanan sorunlar ve önerilen çözümler tablo 6'da yer almaktadır.

Tablo 6. Öğrencilerin Eğitimine Ailelerin Desteği ve Okul - Aile İşbirliği İle İlgili Yaşanılan Sorunlar ve Çözümler

Sorun	Çözüm
Ailelerin duyarsız ve ilgisiz olması	Aileler bilinçlendirilmeli
Ailenin yaşadığı psikolojik sorunlar	Ailelere yetkili kurumlar tarafından gereken destek verilmeli
Ailenin eğitim düzeyi	Ailelere yetkili kurumlar tarafından gereken destek verilmeli
Ailenin sosyo ekonomik düzeyi	Ailelere yetkili kurumlar tarafından gereken destek verilmeli
Aile ile yeterli iletişim kurulamama	Sık sık iletişim sağlanmalı/aileler bilgilendirilmeli

Katılımcılardan bazılarının konuyla ilgili görüşleri aşağıda verilmiştir:

(...) ailelerin geçirdiği psikolojik aşamalar, ailenin eğitim düzeyi, sosyo ekonomik düzeyi bu durumu etkilemektedir (...) (K1).

Aileler çocuklara karşı çok duyarsız ve ilgisiz (K10).

Ailelerimiz son derece ilgisiz ve çoğu şehir dışında, başka şehirlerde, olduğu için de iletişim son derece kısıtlı (K7).

Ailelerin çocukların eğitiminde bu derece kayıtsız ve ilgisiz kalmaları okulun özel şartlarına, ailelerin sosyo kültürel durumlarına ve farklı nedenlere bağlanmıştır. Bu faktörlerin çocuğun eğitiminde önemli olduğu genel hatlarıyla ifade edilmiştir.

Özel eğitimde aile eğitiminin ve aile katılımının en az öğretmen, okul ve öğrencinin özellikleri kadar önemli olduğu söylenebilir. Ancak katılımcılar tarafından aile desteğinin yetersiz olduğu ifade edilmiştir.

Öğretmenlerin de görüşlerinden anlaşılacağı gibi işitme engelli öğrencilerin eğitimlerinde aileler ilgisiz, kayıtsız ve sorumsuz davranmaktadır. Bu durumun yaşanmasında başka faktörler rol oynasa da ailelerin daha duyarlı ve ilgili olmaları için bilinçlendirilmeleri ve bilgilendirilmeleri gerektiği değerlendirilmektedir.

5. Okulun Fiziki Kaynaklarının (konumu, öğrencilerin ulaşımı, okul bahçesinin durumu, materyaller) **Eğitime Uygunluğu:**

Eğitim öğretimde kaynak ve materyallerin önemi yadsınamaz. İşitme engelli olmayan bir çocuğun eğitiminde materyallerin gerekliliği ne kadar önemli ise engelli bir bireyde

bu ihtiyaç birkaç kat daha fazladır. Öğretmenlerin çoğu da materyal eksikliği özellikle de görsel unsurlara yönelik ihtiyaçlar vurgulamıştır. Öğrencilerin eğitim gördükleri okul ile ilgili yaşanan sorunlar ve önerilen çözümler tablo 7’de yer almaktadır.

Tablo 7. Okulun Kaynakları İle İlgili Yaşanılan Sorunlar ve Çözümler

Sorun	Çözüm
Görsel materyal eksikliği	Yeterli ve donanımlı görseller sağlanmalı
Teknolojik materyal eksikliği	Yetkili kurumlar tarafından gereken destek verilmeli
Maddi sıkıntılar (okulun bütçesi)	Yetkili kurumlar tarafından gereken destek verilmeli
Bahçenin yetersiz oluşu	Okul - aile birliği daha fazla iletişim halinde olmalı/Öğrenci özellikleri dikkate alınmalı

Katılımcılardan bazılarının konuyla ilgili görüşleri aşağıda verilmiştir:

Materyaller konusunda biraz daha fazla ihtiyaç var. Somut kavramları daha iyi algıladıklarından görsellere ihtiyaç var (K3).

Görsel materyaller yetersiz teknolojik materyaller yetersiz (K10)

Materyal konusu bizim için büyük sıkıntı. Görsellik öğrencilerimiz için çok önemli fakat materyalimiz yok denecek kadar az. Taleplerimiz ve isteklerimizi dile getiriyoruz fakat bütçe sıkıntı (K8).

Bahçe yetersiz, zenginleştirilmeli (K6).

Okulun konumu şehrin iyi yerindedir. Evcil öğrenciler, okula ücreti devlet tarafından karşılanan servislerle gidip gelmektedir. Okul bahçesi iyi durumdadır (K5).

Okulun bulunduğu konum ile ilgili olarak bütün öğretmenler benzer görüşler ifade ederken okul bahçesinin yeterli olup olmaması konusunda görüş farklılıkları ortaya çıkmıştır. Ayrıca öğrencilerin ulaşımı ile ilgili herhangi bir sorunun olmadığı vurgulanmıştır.

İşitme engelli öğrencilerin eğitim ortamlarının yetersiz olduğu ve özellikle de materyal konusunda önemli sorunların yaşandığı görülmektedir. Bu öğrencilerin topluma kazandırılmasında eğitimin önemi gözden geçirilmeli ve ona göre adımlar atılmalıdır.

6. BEP’in (Bireyselleştirilmiş Eğitim Programı) Hazırlanıp Uygulanması ve Uygunluğu İle İlgili Yaşanılan Sorunlar:

Özel eğitim grubunda yer alan öğrencilere BEP’in (Bireyselleştirilmiş Eğitim Programı) uygulanması gerekir. Bu programın uygulanması konusunda öğretmenler önemli sorunlar yaşadıklarını belirtmişlerdir. BEP ile ilgili yaşanan sorunlar ve önerilen çözümler tablo 8’de yer almaktadır.

Tablo 8. BEP İle İlgili Yaşanılan Sorunlar ve Çözümler

Sorun	Çözüm
Süre ve öğretmen yetersizliği	Öğretmen ve öğrenci sayısına dikkat edilmeli
Müfredat - BEP uyumsuzluğu	Müfredat hazırlanırken BEP göz ardı edilmemeli
Uygulamada şeklen yapılması	Uygulamada gerekli denetlemeler yapılmalı

Katılımcılardan bazılarının konuyla ilgili görüşleri aşağıda verilmiştir:

BEP programlarının hazırlanması noktasında bir sorun görmüyorum ama uygulama noktasında saat ve öğretmen sayısında eksiklik görüyorum (K6)

Müfredatlar BEP planlarının uygulanmasını zorlaştırıyor (K10).

En büyük sorun zaman. Bir öğretmenin 40 dak. içinde normal müfredatını anlatıp aynı zamanda BEP öğrencileri ile çalışması çok zor (K3).

BEP programları ülkemizde bürokrasi gibi şeklen yapılmaktadır (K4).

İfade edilen bu sorunların yanı sıra kimi katılımcılar BEP ile ilgili çeşitli önerilerde bulunmuştur. Bu önerilerin dikkate alınması gerekmektedir.

Bence BEP programının uygulanacağı öğrenciler alt sınıf oluşturularak başka bir öğretmen tarafından eğitim - öğretimleri sürdürülmelidir (K3).

Hazır satın alınan programlardan yararlanılabilir (K8).

Okulumuza uygun ders kitapları hazırlanmalıdır (K5).

BEP, buradaki her çocuk için tek tek hazırlanmalıdır. BEP çocuğa göre hazırlanmış bir programdır. Sınıf düzeyine göre değil. Çocuk ister 8. sınıf olsun ister 1. sınıf ders her çocuğa göre ayrı ayrı işlenmelidir. Bu yüzden de sınıf mevcudu çok fazla olmamalıdır (K1).

BEP'in hazırlanması ile ilgili fikir belirtmeyen katılımcılar uygulanması konusunda önemli sorunlar yaşadıklarını ifade etmişlerdir. Ayrıca her öğrenci ile ayrı ayrı özel olarak ilgilenilmesi gerektiği ve programın da buna göre hazırlanması gerektiği dikkate sunulmuştur.

7. Bu Tür Okullarda Çalışan Öğretmenlerin Eğitim Durumlarının Yeterliği ve Yaşadıkları Sorunlar:

Bu tür okullarda çalışan öğretmenlerin özel eğitim konusunda donanımlı olmaları gerekmektedir. İlgili kurumlara atama yapılırken birçok faktörün dikkate alınması gerekir. Bazı katılımcılar tarafından işaret dili bilmedikleri için bu kurumlarda görev yapan öğretmenlerin yetersiz kaldıkları (kendi alanlarında yeterli olsalar da) ifade edilmiştir. Öğretmenlerin yaşadıkları sorunlar ve önerilen çözümler tablo 9'da yer almaktadır.

Tablo 9. Öğretmenlerin Yaşadıkları Sorunlar ve Çözümler

Sorun	Çözüm
İşaret dilinde yetersiz olma	İşaret diliyle ilgili programlara alınmalı
Branş öğretmenlerinin alt yapılarının zayıf olması	Bu tür okullar için gerekli eğitim alınmalı
Materyal eksikliği	Her türlü materyal eksikliği yetkili kurumlar tarafından giderilmeli
Okul-aile birlikteliğinin sağlanamaması	Okul - aile iletişimi üst düzeyde olmalı
Müfredatın getirdiği sorunlar	Müfredat özel eğitim kurumlarına göre hazırlanmalı

Katılımcılardan bazılarının konuyla ilgili görüşleri aşağıda verilmiştir:

Bu tür okullarda çalışan öğretmenlerin eğitim durumları yeterli fakat sıkıntı yeni gelen öğretmenlerin işaret dilini bilmemeleri ve bundan kaynaklanan iletişim sıkıntısı oluşmaktadır (K2).

Branş öğretmenleri tamamen altyapı olmadan geliyor. Öğrenci ile iletişim konusunda bayağı bir zaman geçiyor. I. kademedeki özel eğitim öğretmenleri de işaret dilini bildikleri için onlarda bir hayli sorun yaşıyor (K3).

Orta okulda branş öğretmenleri olarak bizler bence hiçbir eğitim almadan - işaret dili eğitimi gibi – bu okullarda yeterli olamamaktayız. İletişimi bir şekilde sağlasak da ders aşamasında sadece yazarak öğrencilerimize ulaşabiliyoruz. Ancak yıllar sonra üst seviyede ders anlatabilme becerisine sahip olunabiliyor (K7).

Öğretmenlerin görüşleri değerlendirildiğinde benzer sorunları ifade ettikleri gözlenmektedir. Materyal eksikliği, işaret dili, ailelerin ilgisizliği vb konular öğretmenlerin yaşadıkları önemli sorunlar olarak sıralanmıştır.

Bu sıkıntıların giderilmesine yönelik kimi katılımcılar da çeşitli önerilerde bulunmuşlardır.

(...) Bu yüzden II. Kademe de İşitme Engelliler Öğretmenliği mezunları görev yapmalıdır. (...) (K1).

Sınıf öğretmenleri uygulamaya yönelik eğitim daha çok olmalı. Staja (devlet okullarında) ağırlık verilmeli (K8).

Öğretmenler lise mezunudur. Özel eğitimle ilgili seminer verilmeli (K5).

Bu tür özel eğitime dayalı okullarda görev yapan öğretmenlerin eğitimlerinde önemli sorunlar yaşadıkları ve bunun da hem onlara hem de öğrencilere olumsuz yansıtacağı düşünülmektedir. Öğretmenlere özellikle işaret dili eğitimi verilmesi konusunda yardımcı olunmalıdır.

8. Öğretmenler Tarafından Geliştirilen Öneriler:

İşitme engelli bireylerin topluma kazandırılması ve yaşamlarında başarılı olmaları birçok faktörün birlikte çalışmasına bağlıdır. Bu bağlamda her kuruma görevler düşmektedir. Bu çalışmada da katılımcılardan aşağıda verilen kurumlara yönelik öneriler sunulmaları istenmiştir. Katılımcıların sundukları öneriler aşağıdaki tabloda verilmiştir.

Tablo 10. Öğretmenlerin Geliştirdikleri Öneriler

	MEB'e Yönelik Öneriler	Ailelere Yönelik Öneriler
Ö N E R İ L E R	1. Müfredat düzeltilmelidir.	1.Aileler çocuklar ile daha fazla ilgilenmelidir.
	2. II. kademeye mesleki ortaokullar açılmalıdır.	2.Aile çocuklarına görev ve sorumluluklar vermelidir.
	3. Öğrencilere uygun ders kitapları hazırlanmalıdır.	3.Aileler, çocukları engelli diye bir tarafa atmamalıdır.
	4. Rehabilitasyon merkezleri denetlenmelidir.	4.Aileler çocuklarının eğitimine daha aktif katılmalıdır.
	5. Okullar materyallerle donatılmalıdır.	5.Çocuklarına gerekli cihazı alıp bu süreçte cihaza alışması için çocukla yakından ilgilenmelidir.
	6.Bu grupta işitme engeli öğretmeni, odyolog, KBB, psikolog, okul öncesi öğretmeni bulunmalıdır.	6.Ailelerin eğitim ve öğretim sürecine katılmalı, aile eğitilmeli ve okul programlarına dâhil edilmelidir.
	7.MEB çalıştaylarında bu okullarda görev yapan öğretmen ve idarecilerin tecrübe ve bilgilerine başvurulmalıdır.	7.Aileler düzenlenecek olan tüm eğitimlere, toplantılara düzenli olarak devam etmelidir.
	8.Öğrenciler TEOG'dan muaf tutulmalıdır.	8.Aileler, disiplin konusunda öğretmenle iş birliği yaparak tutarlı olmalıdır.
	9.Bu tür okullarda çocuklara yönelik meslek kazandırma dersleri olmalıdır.	9.Okulda öğrenilen tüm bilgiler evde tekrar edilmeli, aileler çocuğun bu bilgileri günlük hayatta kullanmasına yardım etmelidir.
	Üniversitelere Yönelik Öneriler	Okul Yönetim(ler)ine Yönelik Öneriler
Ö N E R İ L E R	1.Üniversiteler işitme engellilere yönelik ders kitapları hazırlamalıdır.	1.Bu tür okullarda normal okullara göre daha fazla disiplin sağlanmalıdır.
	2.Eğitim Fakültesi bölümlerinde özel eğitim ders sayısı ve niteliği artırılmalıdır.	2.Okul yönetimleri özellikle aileler bazında eğitici, bilinçlendirici çalışmalar yapmalıdır.
	3.Uygulamaya yönelik staj olmalıdır.	3.Materyal bulma konusunda öğretmenlere destek vermelidir.
	4.Tüm bölümlere işaret dili dersi zorunlu ders olarak konulmalıdır.	4.Okul, aile ve çevreyle ilgili koordinasyonu sağlama, ders araç - gereçlerine ulaşmada üzerine düşen vazifeleri yerine getirmelidir.
	5.Eğitim ve öğretimin kırsal alanlarda uygulanmasına kaynaklık etmelidir.	5.İdarecilerde empati duygusu geliştirilmelidir.
	6.Bu tür okullarda çalışan personellere yönelik eğitici ve bilgilendirici panel ve programlar hazırlamalı ve akademik araştırmalar yapmalıdır.	6.Özel eğitimle ilgili seminer düzenlemelidir.
	7.Cihazın alınması konusunda gerekli birimlerle irtibata geçip ailelere maddi konuda yardımcı olmalıdır.	7.Öğretmen - öğrenci motivasyonu artırılmalı, sosyal etkinlikler yapılmalıdır.
	8.Farkındalık oluşturmak, eğitici, bilgilendirici yayınlar seminerler sunmalıdır.	8.Destek eğitim odaları çocukların ihtiyaçlarına göre düzenlenmelidir.
		9.Okul bahçesinin, spor salonunun çocukların yeteneklerini keşfedici ve geliştirici şekilde düzenlenmelidir.

Sonuç ve Tartışma

Bu çalışmada işitme engelli öğrencilerin eğitiminde yaşanan sorunlar öğretmen görüşlerine göre belirlenmiş; öneriler bulguların yorumlanmasıyla ulaşılan sonuçlar doğrultusunda geliştirilmiştir. Çalışmada ifade edilen sorunlar daha önce yapılmış çalışmalarla paralellik göstermektedir (Lytle ve Rovins, 1997; Tassel-Baska, Leonhard, Glenn, Poland, Brown ve Johnson, 1999; Gürgür, Akçamete, Vuran, 2005; Bağcı, 2009; Sarıkaya ve Uzuner, 2013; Güleç Aslan, Özbey, Sola Özgüç, Cihan, 2013; Karasu ve Mutlu, 2014).

İşitme engelli öğrencilerin dil gelişimi açısından yetersiz oldukları kendi aralarında anlaşmada ise sorun yaşamadıkları belirlenmiştir. Ancak sosyal ortamlarda sorunlarını dile getiremedikleri ve diğer insanların da bu yüzden onlara farklı gözle baktıkları veya farklı davrandıkları vurgulanmıştır. Bu bağlamda Tassel-Baska, Leonhard, Glenn, Poland, Brown ve Johnson (1999) yaptıkları çalışmalarında öğretmenlerin öğrencilere bireysel destek vermeleri gerektiğini belirtmişlerdir. Bunun yanı sıra öğrencilerin konuşma ve dil gelişimlerinin alt seviyelerde olduğu, kelime dağarcıklarının son derece kısıtlı olduğu dikkatlere sunulmuştur.

Öğrencilerin sosyal ve duygusal gelişimleri konusunda yaşadıkları sorunların da çeşitli olduğu tespit edilmiştir. Öğretmenler, işitme engelli öğrencilerin - diğer insanlar işaretilerini bilmedikleri için - genelde işitme engellilerle arkadaşlık yaptıklarını, toplumun işitme engellilerle anlaşamadıkları için onlardan uzak durduklarını, bu çocukların kendilerini diğer insanlardan soyutladıklarını vurgulamışlardır. Bu bağlamda işitme engelli öğrencilerin sevgi, saygı, kurallara uyma konusunda olumsuz davranışlar gösterdikleri kendilerini ifade edemedikleri için sinirli bir yapıya sahip oldukları, sosyal etkinliklere katılmakta isteksiz oldukları ifade edilmiştir.

Öğretmenler ders programları/müfredat ve TEOG sınavları ile ilgili görüşler de belirtmişlerdir. Ders programlarının veya müfredatın uygunluğu konusunda öğretmenler farklı görüşlere sahiptirler. Programın uygun ve uygulanabilir olduğunu ifade edenlerin yanı sıra tam tersini söyleyenler de olmuştur. Gürgür, Akçamete, Vuran (2005) da yaptıkları çalışmada öğretmenlerin ilkökul programının uygulanması konusunda çelişkili görüş içinde olduklarını belirtmişlerdir. Bu çalışmada öğretmenlerin çoğu yürürlükte olan program ve müfredatın işitme engelli öğrencilerin seviyesine uygun olmadığını söylemişlerdir. Lytle ve Rovins (1997) de yaptıkları çalışmada engelli öğrencilere genel eğitim programının içeriğinin uygulanmasının zor olduğunu belirtmişlerdir. Güleç Aslan, Özbey, Sola Özgüç, Cihan (2013) yaptıkları çalışmada bu tür özür gruplarında yer alan çocuklar için amaç ve davranışları belirten bir program kitabının olmadığını; var olanların da içeriklerinin sınırlı olduğunu vurgulamışlardır. Öğretmenlerin tamamı TEOG sınavının işitme engelli öğrencilerin seviyelerinin çok çok üzerinde olduğunu, işitme engelli öğrencilerin farklı bir sınava tabi tutulmaları gerektiğini ve bu sınavda işitme engelli öğrencilerin başarılı olmasının mümkün olmadığını değerlendirmişlerdir.

Bu çalışmada ailelerin ilgisiz, duyarsız ve bilinçsiz oldukları sonucuna ulaşılmıştır. Öğretmenler ailelerle iletişim halinde olmadıklarını, ailelerin isteksiz olduğunu ifade

etmişlerdir. Mutlu ve Karasu (2014) tarafından yapılan çalışmada ailelerin okula getirilmesinde tam anlamıyla başarı sağlanmadığı, öğretmen ve aile iletişiminin istenilen düzeyde olmadığı, velilerin çok ilgisiz, duysuz ve yeterli formasyona sahip olmadıkları vurgulanmıştır. Güleç Aslan, Özbey, Sola Özgüç, Cihan (2013), ailelerin çeşitli nedenlerle (bilinçsiz olmaları, umutsuz olmaları, korumacı yaklaşım, beklenti düzeylerinin az ya da çok olması, durumu kabullenmeme, vb.) işbirliği yapmaması ya da az yapmalarının bir sorun olduğunu belirtmişlerdir. Sarıkaya ve Uzuner (2013) tarafından gerçekleştirilen çalışmada öğretmenlerin çoğunluğunun ailelerin çocuklarının durumu hakkında bilgisiz olduklarını ifade ettikleri söyledikleri vurgulanmıştır.

Öğretmenlerin tespit ettikleri başka bir sorun da materyal konusunda yaşanan eksikliklerdir. Öğretmenler işitme engelli öğrencilerin somut kavramları daha iyi algılamalarından ötürü görsellere ihtiyaç duyduklarını, görsel ve teknolojik materyallerin yetersiz olduğunu ve materyal konusunun kendileri için büyük bir sorun teşkil ettiğini söylemişlerdir. Bağcı (2009) işitme engelli öğrencilerin eğitimi için görsel öğelerin ve görsel materyallerin önemli olduğunu vurgularken Güleç Aslan, Özbey, Sola Özgüç, Cihan (2013) da yaptıkları çalışmada teknolojik materyallerin az olması ya da hiç olmamasının ve teknolojik sınıf sayısının yetersiz olmasının bu tür gruplarda eğitim gören öğrenciler için büyük sorun olduğunu söylemişlerdir.

Bu çalışmada öğretmenler BEP'in uygulanması ile ilgili olarak ders saati ve öğretmen sayısının yetersiz olduğunu, müfredattan dolayı BEP planlarının uygulanmasının zor olduğunu ve bu tür okullardaki her bir öğrenci için ayrı ayrı BEP'lerin hazırlanması gerektiğini belirtmişlerdir. Güleç Aslan, Özbey, Sola Özgüç, Cihan (2013) da bu tür okullarda BEP ekibi olmamasının bir eksiklik olduğunu ifade etmişlerdir.

Bu çalışmada bu tür okullarda görev yapan öğretmenlerin yaşadıkları sorunları ise öğretmenler; işaret dilini yeterli düzeyde bilmemeleri, branş öğretmenlerinin - kendi alanlarında yeterli olsalar bile - işitme engelli öğrencilere yönelik sağlam bir alt yapının olmaması, aile, okul yönetimi, müfredatın öğretmeni desteklemediğinden öğretmenin yalnızlaşması ve başarısız olması biçiminde değerlendirmişlerdir. Mutlu ve Karasu (2014) da yaptıkları çalışmada bu tür okullarda görev yapan öğretmenlerin yeterli eğitimi alamadıklarını ve bu yüzden eğitim dönemi başladığında ciddi güçlüklerle karşılaştıklarını ifade etmişlerdir. Materyal ve cihaz eksikliği, okul yönetimi ile sağlıklı bir işbirliğinin kurulamaması da öğretmenlerin ifade ettikleri sorunlardandır. Gürgür, Akçamete, Vuran (2005) da yaptıkları çalışmada öğretmenlerin eğitim uygulamaları sırasında ihtiyaç duydukları eğitim araç - gereçlerinin eksik olduğunu ve bunun da uygulamada sorunlar meydana getirdiğini belirtmişlerdir.

Öneriler

Bu çalışmanın sonucunda şu öneriler geliştirilmiştir.

- Toplum işitme engelli öğrenciler konusunda bilinçlendirilmeli ve bu konuda her kesimi kapsayan çalışmalar yapılmalıdır.

- Öğrencilerin özellikle işitme cihazları ihtiyaçlarının giderilmesi gerekir. İlgili kurumlar maddi açıdan yetersiz ailelere gerekli desteği sunmalıdır.
- MEB müfredatı yeniden gözden geçirmeli ve işitme engelliler için ilkökul ve ortaokula yönelik ders kitapları hazırlamalıdır.
- Okullar fiziksel ve teknolojik açıdan donanımlı hale getirilmelidir.
- Bu tür okullara işitme engelliler öğretmeni, odyolog, KBB, psikolog, okul öncesi öğretmeni bulunmalıdır. Özellikle her kademedeki işitme engelliler öğretmeni bulunmalıdır.
- MEB özel eğitimle ilgili daha fazla çalıştay, seminer düzenlemeli ve bu okullarda uzun yıllar çalışmış öğretmenlerden görüşlerini almalıdır.
- İşitme engelli öğrenciler TEOG vb. sınavlarla değil de daha farklı ve özel sınavlarla değerlendirilmeye tabi tutulmalıdır.
- Bu tür okullarda çocuklara yönelik meslek kazandırma dersleri verilmelidir.
- Ailelerin çocuklarının eğitimleri ile ilgili daha fazla bilinçlendirilmesi ve sorumluluk sahibi olmaları gerekir. Bunun için aile okul iş birliği sağlanmalıdır.
- Aileler eğitim - öğretim sürecine katılmalı ve eğitilmesi, okul programlarına dâhil edilmelidir.
- Üniversitelerin Eğitim Fakültesi bölümlerinde özel eğitim ders sayısı ve niteliğini artırılmalıdır.
- Eğitim Fakültesinin ilgili bölümlerine zorunlu ders olarak işaret dili dersi konulmalıdır.
- Okul yönetimleri materyal bulma konusunda öğretmenlere destek vermelidir.
- Okullarda öğretmen öğrenci motivasyonu artırılmalı, sosyal etkinlikler yapılmalı, okul kurallarına ve disipline dikkat edilmelidir.
- Destek eğitim odaları çocukların ihtiyaçlarına göre düzenlenmelidir. Her kullanılmayan boş oda destek eğitim odası olmamalıdır.

Kaynakça

- Açak, M. (2011). *İşitme engelli ve işitme engelli olmayan futbolcuların benlik saygıları ve saldırganlık düzeylerinin incelenmesi*. Yayımlanmamış doktora tezi, Elazığ: Fırat Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü.
- Atay M. (1999). *İşitme engelli çocukların eğitiminde temel ilkeler*, Ankara: Özgür Yayınları.
- Avcıoğlu, H. (2015). İşitme yetersizliği olan öğrenciler. İbrahim H. Diken (Editör) *Özel Eğitime Gereksinimi Olan Öğrenciler ve Özel Eğitim*. (s. 168-215). Ankara. PegemA Yayıncılık.

- Bağcı, Ö. (2009). *2005 ilköğretim Türkçe dersi öğretim programının işitme engelliler ilköğretim okullarında (I. kademedede) uygulanabilirliğinin öğretmen tutumlarına göre değerlendirilmesi*. Yayımlanmamış yüksek lisans tezi, Afyon: Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Friend, M. (2006). *Special education. Contemporary perspectives for school professionals*. Boston: Allyn and Bacon.
- Güleç Aslan, Y., Özbey, F., Sola Özgüç, C., Cihan, H. (2013). Vaka araştırması: özel eğitim alanında çalışan öğretmenlerin sorunları ve ihtiyaçları. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar*. 7. (31), 639-654.
- Gürgür, H., Akçamete, G., Vuran, S. (2005). İşitme engelliler ilköğretim okulu I. kademedede uygulanan eğitim programına ilişkin öğretmen görüşleri. *Eğitim Bilimleri ve Uygulama*. 4. (7), 69-91.
- Hallahan, DP., Kauffman, JM. (2000). *Exceptional children: introduction to special education*. Eighth Edition, Allyn and Bacon, Boston. U.S.A.
- Karasar, N. (2014). *Bilimsel araştırma yöntemi - kavramlar ilkeler teknikler*. Ankara: Nobel.
- Karasu, T., Mutlu, Y. (2014). Öğretmenlerin perspektifinden özel eğitimde yaşanan sorunlar ve çözüm önerileri: Muş il örneği. *Anemon Muş Alparslan Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*. 2.(1.), 47-65.
- Lytle, R.R., Rovins, M.R. (1997). Reforming deaf education: a paradigm shift from hot to teach to what to teach. *American Annals Of The Deaf*.142(1), 7-15.
- Quinsland LK. (1993). Cognitive progressing and development of concepts by deaf students. *Ameican Annals of the Deaf*, 135, 280-284.
- Sarıkaya, E., Uzuner, Y. (2013). İşitme engelli çocukların okuma yazma öğrenmelerine ilişkin öğretmen görüşleri. *Eğitimde Nitel Araştırmalar Dergisi*. 1(1), 31-61.
- Tassel-Baska, J., Leonhard, P., Glenn, C., Poland, D., Brown, E., Johnson D. (1999). Curriculum review as a catalyst for gifted education reform at the secondary level. *Journal of Secondary Gifted Education*. 10 (4), 473 - 481.
- Tüfekçioğlu, Ümran. (2003). *İşitme engelliler*. Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yay.
- Yıldırım, A., Şimşek, H. (2011). *Sosyal bilimlerde nitel araştırma yöntemleri*. Ankara: Seçkin.

